

**بررسی مقایسه‌ای جنبه‌های موسیقی
در اشعار سلمان خمراتی و مهدی اخوان ثالث**

تألیف:

رفیقه یوسفی

سرشناسه	:	یوسفی، رفیقه،
عنوان و نام پدیدآور	:	بررسی مقایسه‌ای جنبه‌های موسیقی در اشعار سلمان هراتی و مهدی اخوان ثالث/ تالیف رفیقه یوسفی.
مشخصات نشر	:	اردبیل: نگین سیلان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	ج، ۱۴۴ ص: جدول، نمودار.
شابک	:	978-600-431-119-9
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۳۴ - ۱۳۷.
موضوع	:	هراتی، سلمان، ۱۳۳۸ - ۱۳۶۵. — نقد و تفسیر
موضوع	:	اخوان ثالث، مهدی، ۱۳۰۷ - ۱۳۶۹. — نقد و تفسیر.
موضوع	:	موسیقی و ادبیات — ایران
موضوع	:	Music and literature -- Iran
موضوع	:	شعر فارسی — قرن ۱۴ — تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian poetry -- 20th century -- History and criticism
رده بندی سکره	:	۱۳۹۵/۳۸۱۶PIR
رده بندی دیویی	:	۱/۶۲۰۹۳۵۸۵۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۳۶۷۱۵۵

● عنوان کتاب: بررسی مقایسه‌ای جنبه‌های موسیقی
در اشعار سلمان هراتی و مهدی اخوان ثالث

● تالیف: رفیقه یوسفی

● ناشر: انتشارات نگین سیلان

● چاپ و صحافی: چاپخانه نگین

● حروفچینی و آرایش متن: امید کنعانی

● طرح روی جلد: زهرا بخشی

● تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

● قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

● نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶

● شابک: ۹-۱۱۹-۴۳۱-۶۰۰-۹۷۸

مقدمه.....	۱
------------	---

فصل اول: نگاهی به ادبیات معاصر

۱-۱- وضع ادبی دوره‌ی معاصر (از مشروطیت تا پایان جنگ تحمیلی).....	۴
۱-۲- مروری بر زندگینامه‌ی مهدی اخوان ثالث.....	۱۳
۱-۳- ذهن و زبان مهدی اخوان ثالث.....	۱۵
۱-۴- مروری بر زندگی و سبک شعر و شاعری سلمان هراتی.....	۱۹

فصل دوم: بررسی موسیقی شعر در اشعار سلمان هراتی و مهدی اخوان ثالث

۱-۲- مروری بر روش‌های شعر.....	۲۶
۲-۲- تعریف شعر.....	۲۷
۳-۲- پیوند موسیقی و شعر.....	۲۹
۴-۲- انواع موسیقی شعر.....	۳۳
۵-۲- موسیقی شعر نیمایی.....	۳۵
۶-۲- موسیقی شعر سپید.....	۳۷
۶-۲-۱- موسیقی بیرونی.....	۳۸
۶-۲-۱-۱- وزن.....	۳۸
۶-۲-۱-۲- انواع وزن.....	۳۹
۶-۲-۱-۳- منشأ وزن شعر فارسی.....	۴۰
۶-۲-۱-۴- اهمیت و تأثیر وزن شعر فارسی.....	۴۱
۶-۲-۱-۵- هجا.....	۴۲
۶-۲-۱-۶- انواع هجا.....	۴۲
۶-۲-۱-۷- وزن عروضی.....	۴۳

۴۳	۶-۲-۸۱- تقطیع
۴۴	۶-۲-۹۱- بحر
۴۷	۶-۲-۱۰۱- اوزان اشعار مهدی اخوان ثالث
۶۶	۶-۲-۱۱۱- تحلیل موسیقی بیرونی شعر مهدی اخوان ثالث
۷۱	۶-۲-۱۲۱- اوزان اشعار سلمان هراتی
۷۸	۶-۲-۱۳۱- تحلیل موسیقی بیرونی شعر سلمان هراتی
۸۲	۶-۲-۲- موسیقی کناری
۸۳	۶-۲-۲- قافی
۸۵	۶-۲-۱۰۱- قافیه‌های فعلی اشعار مهدی اخوان ثالث
۸۷	۶-۲-۱۰۲- قافیه‌های اسمی شعر اخوان ثالث
۸۸	۶-۲-۱۰۳- قافی‌های معنی مجموعه اشعار سلمان هراتی
۸۹	۶-۲-۱۰۴- قافیه‌های اسمی سلمان هراتی
۹۱	۶-۲-۲- ردیف
۹۲	۶-۲-۳- فواید ردیف
۹۵	۶-۲-۳- موسیقی درونی
۹۶	۶-۲-۱-۳- روش تجنیس
۹۶	۶-۲-۲-۳- جناس
۹۷	۶-۲-۳-۳- جناس مرکب
۹۷	۶-۲-۴-۳- جناس مضارع
۹۸	۶-۲-۵-۳- جناس زاید
۹۹	۶-۲-۶-۳- جناس قلب
۹۹	۶-۲-۷-۳- جناس اشتقاق
۹۹	۶-۲-۸-۳- واج‌آرایی یا نغمه‌ی حروف

۱۰۰	۶-۲-۹۳- رد العجز على الصدر.....
۱۰۰	۶-۲-۱۰۳- تکرار.....
۱۰۱	۶-۲-۴- موسیقی معنوی.....
۱۰۲	۶-۲-۱-۴- تشبیه.....
۱۰۳	۶-۲-۲-۴- تشبیه در شعر هراتی.....
۱۰۵	۶-۲-۳-۴- اضافه‌ی تشبیهی در شعر اخوان و هراتی.....
۱۰۵	۶-۲-۴-۴- اسناد.....
۱۱۰	۶-۲-۵-۴- جاز.....
۱۱۲	۶-۲-۶-۴- کنایه.....
۱۱۳	۶-۲-۷-۴- مراعات کبیر.....
۱۱۳	۶-۲-۸-۴- تضاد (مطابا و مطابا).....
۱۱۴	۶-۲-۹-۴- تلمیح.....
۱۱۵	۶-۲-۱۰-۴- حس آمیزی.....
۱۱۵	۶-۲-۱۱-۴- تمثیل یا ارسال المثل.....

فصل سوم: تحلیل و نتیجه‌گیری

۱۱۸	۳-۱- تطبیق شعر اخوان و هراتی با موسیقی شعر.....
۱۲۷	۳-۲- نتیجه‌گیری.....

فهرست منابع

۱۳۰	فهرست منابع.....
-----	------------------

مقدمه

شعر اندیشه‌ی زلال و پاک برخاسته از چشمه‌ی جوشان شاعر است که به‌صورت عاطفی و تخیلی در قالب الفاظ نقش می‌بندد. برداشت شاعرانه‌ای که با نگرش خاص به پیرامون و طبیعت خویش شکل می‌گیرد و اشیا و پدیده‌ها به گونه‌های مختلف، نامگذاری می‌شوند. کارکرد هنری زبان است که از زبان روزمره و متداول جدا می‌گردد و این تمایز در سایه‌ی عوامل مختلفی از قبیل: ریتم و آهنگ، صور خیال، عاطفه و وزن می‌باشد. «مجموعه عواملی که زبان شعر را از زبان روزمره، به اعتبار بخشیدن آهنگ و توازن، امتیاز می‌بخشد و در حقیقت از رهگذر نظام موسیقایی سبب رستاخیز کلمه‌ها و تشخیص واژه‌ها در زبان می‌شوند، می‌توان گروه موسیقایی نامید» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۱: ۲). بنابراین می‌توان گفت که ملاک برتری شعر بر نثر، تشخیص واژه‌ها از رهگذر آهنگ و توازن است. ممکن است نثری از قوه‌ی تخیل بیشتری برخوردار باشد ولی به‌صورت شعر، آهنگین و دوزون نباشد؛ اینجاست که موسیقی شعر ماهیت شعر را اعتلا می‌بخشد و آن را از نثر جدا می‌سازد.

با نگاهی به تاریخ شعر، می‌بینیم که شعر در نزد تمامی اقوام و ملل بوده و هست. از زمانی که بشر خواسته و توانسته است عواطف و احساسات درونی خویش اعم از غم و شادی، زیبایی و زشتی، پیروزی و شکست را بیان کند، در واقع به شعر پنا برده است و در سایه‌ی شعر بوده است که به اندیشه‌های خود کسوت زیبای الفاظ ببوشاند و بدین‌مanner روح خویش التیام بخشد.

از نگاه ساختاری به بافت شعر، مشخص می‌گردد که زبان شعر دارای اصول و فنون و ظرافت خاصی است که تک‌تک واژگان آن نقش مهمی را ایفا می‌کند. در شفیع کدکنی در کتاب موسیقی شعر به نقل از فرمالیست‌های روسی می‌گویند: «شعر به‌تأثیر کلمات است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۱: ۵). یعنی کلمات در زبان روزمره و متداول حالت مردمان هستند که اصلاً خواننده و مخاطب را به‌سوی خود جلب نمی‌کنند ولی در شعر با کمی پس و پیش کردن کلمات زنده می‌گردند و سبب توجه خواننده می‌شوند.

بنابراین آنچه در عوامل تمایز شعر از نثر باید گفت، این است که شعر با به کارگیری عوامل مختلف هنری صامت‌ها و مصوت همراه با عناصر خیال‌انگیز، شکل می‌گیرد. شکل هنری شعر در زبان همه‌ی شاعران یکسان نیست. ممکن است از لحاظ ساختاری در برخی از ویژگی‌ها مشترک

باشند؛ یعنی شعری بگویند که دارای ردیف و قافیه باشد، وزن خاصی داشته باشد، اما از لحاظ غنای موسیقی که به عوامل مختلفی چون تناسب وزن با مضمون، استفاده از صامت‌ها و مصوت‌های همسان بیشتر، انتخاب قافیه‌های آهنگین اسمی و یا فعلی و . . . بستگی دارد، یکسان نباشد و این خود عامل برتری شعری و یا شاعری از شعر و یا شاعر دیگر است. در گذشته شعر فارسی با رعایت قواعد خاص از جمله پایبندی به ردیف و قافیه و وزن در تمامی ساختار شعر، امکان‌پذیر بود. اما در عصر حاضر این موضوع به کلی با روی کار آمدن شعر نیمایی دگرگون شد؛ یعنی شاعر چندان به دنبال ردیف و قافیه نیست؛ هر جا که لازم باشد و با هر تعداد رکنی که بخواهد، شعر خویش را بیان می‌کند. در این کتاب که به بررسی جنبه‌های موسیقایی دو شاعر معاصر نه در قالب سنتی و نیمایی طبع آزمایی کرده‌اند، اشاره خواهیم کرد که جنبه‌های موسیقی در شعر کدام شاعر نمود بیشتری دارد؟

با توجه به تنوع پنداری مختلف موسیقی شعر به موسیقی بیرونی، کناری، درونی و معنوی باید گفت که غنای هر شعر به کارکرد بیشتر انواع موسیقی است. در این مقال نیز سعی می‌گردد که کدام یک از این دو شاعر را توجه به بررسی‌های به عمل آمده، از ظرفیت‌های بیشتری از موسیقی شعر استفاده کرده‌اند.

مهدی اخوان ثالث از جمله شاعران معاصر از بزرگ‌ترین و موفق‌ترین پیروان نیما توانست چهره‌ی خود را در این عرصه به علاقه‌مندان شعر و ادب نمایاند و آثار ارزنده‌ای نیز از خود به یادگار گذارد. اگر چه در شیوه‌ی سنتی نیز اشعاری از وی در حال حاضر سرودن اشعار سنتی نیز وی از جمله شاعران موفق بوده است که بیشتر به سبک کلاسیک شعر می‌سرود.

سلمان هراتی نیز که از جمله شاعران معاصر می‌باشد، مجرای آثار وی در کتابی تحت عنوان «مجموعه‌ی کامل شعرهای سلمان هراتی» که حاوی دفترهای شعرش: «از آسمان سبز»، «دری به خانه‌ی خورشید»، «از این ستاره تا آن ستاره» به چاپ رسیده است. وی از جمله شاعرانی است که بیشتر در قالب نیمایی (شعر سپید) طبع آزمایی کرده است. البته در کنار قالب نو به قالب سنتی نیز توجه داشته است.